

Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ

БІБЛІОТЕКА БРАТІВ РОГАТИНЦІВ

Суспільно-політична та культурна ситуація у Львові на переломі XVI—XVII ст. усе ще недостатньо вивчена й здебільшого відома загальними своїми рисами. Однією з характерних особливостей нинішнього стану її дослідження є, зокрема, цілковита відсутність ґрунтовних знань про провідних діячів тодішнього Львова. Традиційно це могло б пояснюватися порівняно невеликою кількістю уцілілих документальних матеріалів. Тут є певна доля істини, проте у даному випадку діють не лише об'єктивні фактори. Адже загальновідомо, що багатющі архівні матеріали давнього Львова на цей час опрацьовані й використані лише у досить незначній частині. Величезний фактичний матеріал стосовно різних аспектів історії міста все ще чекає своїх дослідників. Красномовним свідченням того, наскільки вагомі відомості і далі залишаються поза увагою істориків, є група нововиявлених матеріалів про братів Юрія та Івана Рогатинців й особливо про склад їхньої бібліотеки.

Як вказує саме прізвище, брати були вихідцями з Рогатина¹. У Львові вони поселилися наприкінці 1570-х рр. Перший виявлений у документах міського архіву запис про Рогатинців відноситься до 30 грудня 1579 р. Й називає їх рідними братами з міста Рогатина². За свідченням документа, у цей час вони поселилися в будинку на Краківському передмісті перед міськими воротами. Це був той район міста, з якого починалася історія Львова, де традиційно проживала основна частина його українського населення. Цілком очевидно, що брати зовсім не випадково оселилися саме тут.

За професією Юрій та Іван Рогатинці були сідлярами. Згідно з датованим 1609 р. свідченням сина Івана, Івана-молодшого, вони „жили з собою на одному хлібі спільно й ремесло роблячи також спільно“³. Брати

¹ Про Рогатинців див.: Капраль М. Брати Рогатинці — старійшини Львівського Успенського братства // Україна в минулому.— Київ; Львів, 1992.— Вип. 2.— С. 50—60. Ілюстрація Рогатина 1565 р. не дає ніяких певних відомостей про походження братів. Їх батька звали Кузьмою. У ілюстрації вказано п'ять жителів з таким іменем, один з них був малярем. Див.: Жерела до історії України-Руси.— Львів, 1895.— Т. 1.— С. 162—165. В актовому записі 1602 р. брати (Юрій у документі помилково найменовані Григорієм) значаться як Козунки. Див.: Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові), ф. 9, оп. 1, спр. 54, с. 517.

² ЦДІА України у Львові, ф. 9, оп. 1, спр. 338, с. 633.

³ Там само.— Ф. 52, оп. 2, спр. 255, с. 1496.

ні в кого не вчилися, а оволоділи ремеслом самотужки⁴. Поселившись у Львові, вони на перших порах працювали поза цехом, і лише після нагадування львівського старости Миколи Гербута у 1583 р. Рогатинців прийняли до цехової організації, хоч у них і не було необхідних при цьому документів про завершення навчання. Брати принесли на львівський ґрунт новий тип сідла, відомого під назвою „козацького“⁵. Рада міста Львова офіційно визнала, що це сідло є їх власним винаходом. Хоч міські власті і навіть королівська влада підтримали Рогатинців, їхні відносини з цехом складалися непросто. Не останню роль у цьому відіграло загострення релігійної ситуації у Львові наприкінці XVI ст. Так, зокрема, у 1603 р. тодішнє керівництво цеху не виконало прохання Івана Рогатинця і не зібралось для затвердження у званні майстрів його синів Івана, Прокопа та Кузьми. Тому перед смертю майстер склав спеціальний заповіт, у якому заявив про навчання у нього синів, і силою цього заповіту утвердив їх у званні майстрів⁶.

Скупі відомості про професійну діяльність братів Рогатинців характеризують їх як майстрів, з іменами яких пов'язана одна з яскравих сторінок в історії львівського ремесла. Особливої уваги заслуговує винайдення братами нового типу сідла. У тогочасному ремісничому середовищі це явище не таке вже й поширене. Воно свідчить про певні особливості індивідуальної вдачі братів, які по-своєму виявилися у їх активній суспільній позиції.

Очевидно, незабаром після свого переїзду до Львова Рогатинці органічно увійшли в середовище української громади міста і невдовзі виділилися як одні з її лідерів. Уже в 1580-х рр. вони відігравали помітну роль у братському русі, який тоді переживав період піднесення. Брати стали одними з керівників боротьби львівського православного міщанства проти єпископа Гедеона Балабана. У листі від 30 квітня 1586 р. єпископ відзначав: „Сомущенѣ чинять в людех Юрко і Іван сѣдларове... якимись новими науками“⁷. У чому конкретно полягали ці „нові науки“, нині можна хіба що здогадуватися. Проте львівський владика відлучив братів від церкви „з их весполек ученики и подражателѣ“⁸. Отже, „новизни“ Рогатинців знайшли собі на львівському ґрунті прихильників. Львівські братчики, які примкнули до Г. Балабана, у 1590 р. також свідчили, що брати Рогатинці „здавна чинять бунти і смуту в їх грецькій вірі“⁹.

Особливо яскравою індивідуальністю поміж братів був Юрій. У 1593 р. він разом зі Стефаном Зизанієм був запрошений віленським Святодухівським братством вести „сильную і великую войну с римляни“¹⁰. Ю. Рогатинець, як допускали, міг вести літературну діяльність. Іван Франко навіть вважав його вірогідним автором видатного твору української полемічної літератури початку XVII ст., відомого під назвою „Пересторо-

⁴ Срібний Ф. Студії над організацією Львівської Ставропігії від кінця XVI до половини XVII ст. // Записки НТШ.— Львів, 1913.— Т. СХV.— С. 69, прим. 5. Тут детально описана історія стосунків Рогатинців з цехом. Подані далі окремі її епізоди взяті з цієї публікації.

⁵ Опис цього сідла див.: Історія Львова в документах і матеріалах.— К., 1986.— С. 49—50.

⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 255, с. 1497.

⁷ Monumenta Confraternitatis Stauropigianae.— Leopoli, 1895.— Т. 1.— Pars. 1.— Р. 136.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

¹⁰ Баркулабовская летопись // Университетские известия.— К., 1898.— № 12.— С. 10.

га¹¹. Й хоч питання про автора цього твору остаточно так і не в'яяснено¹², можливість пов'язувати його з іменем Ю. Рогатинця свідчить сама за себе.

Гіпотеза І. Франка — чи не найбільш яскравий прояв інтересу дослідників до Рогатинців. Головним фактором, що гальмує таке зацікавлення, є порівняно обмежена кількість документальних відомостей про братів. Тому віднайдення матеріалів про склад їхньої бібліотеки не лише поповнює їхній небагатий „архів“, але й додає певні важливі деталі до їх громадського життя, розширює можливості для характеристики їхньої діяльності.

Відомості про бібліотеку Рогатинців збереглися у матеріалах судового процесу за батьківську спадщину між дітьми молодшого з братів — Івана, який помер у 1603 р. після тяжкої хвороби, що тривала 45 тижнів¹³.

Виявлений опис бібліотеки Рогатинців не дає повного уявлення про її склад. До нас дійшов перелік книг лише тієї її частини, яка належала спадкоємцям Івана Рогатинця. Зафіксовані у виявленому переліку книги¹⁴ — це лише половина спільної бібліотеки обидвох братів. Такий висновок випливає зі слів Івана Івановича Рогатинця про те, що „ті книги наполовину з Юрком (Ю. Рогатинцем.— В. А.) ділились“¹⁵. Оскільки частина книг, які внаслідок поділу випали спадкоємцям І. Рогатинця, нараховує 39 томів, спільну бібліотеку братів можна визначити приблизно в обсязі 80 томів, що для тогочасного Львова було досить значною книгозбірнею¹⁶. Проте необхідно відзначити наявність у Рогатинців окремих видань у двох, трьох, чотирьох і більше примірниках. Тому зафіксовані в описі 39 томів дають 27 назв книг. У тій частині бібліотеки, яка при поділі відійшла до Ю. Рогатинця, очевидно, теж були дублети. З огляду на це загальна кількість видань і рукописів бібліотеки Рогатинців коливалася у межах 50—60 томів.

Репертуар книг І. Рогатинця досить звичний для свого часу й не таїть у собі жодних несподіванок. Але наскільки така характеристика відноситься і до тієї частини бібліотеки, яка відійшла до Ю. Рогатинця, тобто до всієї бібліотеки братів, судити важко. Оскільки Юрій, як можна твердити, був значно активнішою особистістю, він міг здійснити певний вибір зі спільної бібліотеки після смерті молодшого з братів.

¹¹ Franko I. Z dziejów synodu brzeskiego 1596 r. // Kwartalnik Historyczny.— 1895.— S. 22.

¹² Останнім до цієї теми звертався Ігор Мицько, який підтримав версію про авторство вчителя львівської братської школи Івана Борецького, згодом київського митрополита Йова. Див.: Мицько І. З. Авторство „Перестороги“ в світлі українсько-білоруських взаємин // Прогресивна суспільно-політична думка в боротьбі проти феодальної реакції та католицько-уніатської експансії на Україні: Тези республіканської науково-теоретичної конференції 20—22 квітня 1988 р.— Львів, 1988.— С. 133—137.

¹³ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 255, с. 1881.

¹⁴ Там само.— Спр. 391, с. 947.

¹⁵ Там само.— Спр. 255, с. 1887.

¹⁶ Про тогочасні львівські бібліотеки див.: Skoczek J. Lwowskie inwentarze biblioteczne w erose genesansu.— Lwów, 1939; Исаевич Я. Д. Крут читательских интересов городского населения Украины в XVI—XVII вв. // Федоровские чтения 1976.— М., 1977.— С. 65—76; його ж. Бібліотека Львівського братства // Бібліотекознавство та бібліографія.— 1966.— № 3.

У віднайденому переліку насамперед привертає увагу група найраніших українських стародруків — львівських та острозьких. Їх перелік розпочинають три примірники знаменитої острозької „Біблії“. З інших острозьких видань тут є „Новий Завіт з Псалтирем“ 1580 р., „Псалтир“ 1598 р. (якщо тільки це не одне з віленських видань — таку можливість слід мати на увазі з огляду на відомі віленські контакти Ю. Рогатинця), „Книга о постничестві“ Василя Великого 1594 р., „Маргарит“ Йоана Золотоустого 1595 р., надрукований не раніше 1597 р. „Апокрисис“. З львівських видань у Рогатинців зафіксовані „Адельфотес“ 1591 р. („Грамматика грецка з руским одна“), а також, як можна здогадуватися, „Апостол“ 1574 р., який слід бачити в „Діяннях апостольських руських“ або в „Повісті діянь апостольських руських св. Луки“. Наявність обидвох вказаних книг свідчить про присутність у бібліотеці двох різних примірників „Апостола“, один з яких, логічно, був львівським виданням.

Поряд з друками у бібліотеці були також й рукописні книги. Лише у рукописах в ній могли бути твори Григорія Назіанського, „Бесіди“ Івана Богослова, „Никон або повість святого Іоана Золотоустого про святих отців“, „Повість“ Максима Святогорця. До нашого часу дійшло й архівне свідчення про збирання Рогатинцями рукописів: слугами єпископа Гедеона Балабана був побитий юнак Іванко, „який книги святих отців писав Рогатинцям“¹⁷.

Характерною особливістю розглядуваної книгозбірні є наявність у ній чималої кількості (третина від усього складу) книг грецькою та латинською мовами, втім і граматик.

Особливу увагу варто звернути на присутність у переліку декількох варіантів „Біблії“. Крім острозького видання, Рогатинці володіли біблійними текстами польською і чеською мовами, а також двома різними примірниками паралельних греко-латинських текстів біблійних книг.

Відома нині лише наполовину, бібліотека братів Рогатинців є однією з важливих пам'яток духовної культури Львова кінця XVI ст. Вона становить тим більший інтерес, що якоюсь мірою дає повніше уявлення про постаті двох відомих представників тогочасного українського Львова.

Подальша доля бібліотеки Рогатинців досить скупо відображена в архівних матеріалах. Згадка про її частину виявлена у справах Ради міста Львова за 1618 р. у заповіті Івана Івановича Рогатинця. Він відказав братові Кузьмі „Біблію руську“ (безперечно, острозьку), „руський Завіт“, у якому можна бачити тільки один із уже згадуваних примірників острозького „Нового Завіту з Псалтирем“, а також декілька польських книг¹⁸. Серед них могли знаходитися й придбання самого І. Рогатинця, оскільки у віднайденому інвентарі половини бібліотеки згадано лише три польськомовні книги. Заповіт Рогатинця дозволив, таким чином, знову зібрати разом частину поділеної між п'ятьма спадкоємцями¹⁹ бібліотеки його батька. Інших документальних відомостей про бібліотеку Рогатинців знайти не вдалося.

Хоч від часу формування розглядуваної бібліотеки минуло майже чотири століття, вона, однак, не зникла безслідно. До нас дійшли окремі

¹⁷ Monumenta...— Р. 419.

¹⁸ ЦДДА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 34, с. 857.

¹⁹ Там само.— Спр. 255, с. 1887.

книги, які на підставі наявних на них записів можна впевнено віднести до бібліотеки братів Рогатинців. У Російській національній бібліотеці у Санкт-Петербурзі зберігається примірник острозького „Нового Завіту з Псалтирем“ з власницьким записом Івана Рогатинця, зробленим частково грецькими літерами²⁰.

Якщо петербурзька книга з бібліотеки Рогатинців добре відома у літературі, то вцілілий рукопис їхньої збірки до цього часу залишався поза увагою дослідників. Це „Слова“ Івана Богослова у відділі рукописів Харківської наукової бібліотеки імені В. Короленка НАН України²¹. На першому їх аркуші вміщена аббревіатура: „Ю.І.К.Р.С.М.Л.“ — Юрій Іван Кузьмичі Рогатинці сідлярі, міщани львівські. Правильність розшифрування підтверджує запис на звороті того ж аркуша: „...потомком Ивана Рогатинца спо(л)ного роздѣлѣ досталася“. Він дозволяє ідентифікувати харківські „Слова“ з книгою, зазначеною в описі бібліотеки Рогатинців як „Бесіди руські святого Яна одні“. Запис на 427-му аркуші „Сила книга дерманского монастыря ест, котра ест позичена до переписана шцу архимандриту Жидичинскому“ стверджує, що не пізніше 1616 р. книга перейшла до бібліотеки Дерманського монастиря.

*Книга Монастыря Ядвигинского
по по Ивану Рогатинцу сполного роздѣла
Ю.І.К.Р.С.М.Л.*

Покрайній запис із книги „Бесіди Йоана Богослова“ (Харківська наукова бібліотека ім. В. Короленка, № 81916), у якому йдеться про приналежність книги до бібліотеки Юрія та Івана Рогатинців і її спадкоємців

Нововиявлені матеріали про бібліотеку братів Рогатинців дають нові відомості до характеристики цих видатних представників українського Львова перелому XVI—XVII ст., але склад бібліотеки не засвідчує інтенсивних літературних занять її власників. Він скоріше спростовує, ніж підтверджує, давню гіпотезу І. Франка про Юрія Рогатинця як можливого автора „Перестороги“.

Бібліотека братів Рогатинців була розпорошена уже невдовзі після їх смерті — ще на початку XVII ст., проте окремі книги з її складу усе-таки дійшли до нашого часу. Петербурзька та харківська знахідки дають підставу сподіватися на можливість віднайдення й інших книг із однієї з найцікавіших бібліотек Львова кінця XVI — початку XVII ст.

²⁰ Ісаєвич Я. Д. Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні. — Львів, 1975. — С. 89; Немировский Е. Л. Начало книгопечатания на Украине: Иван Федоров. — М., 1974. — С. 118—119; Ісаєвич Я. Д. Літературна спадщина Івана Федорова. — Львів, 1989. — С. 157.

²¹ Харківська наукова бібліотека імені В. Короленка НАН України, від. рукописів, № 81916. Висловлюю щире подяку Ігореві Мицькові, який вказав мені цей рукопис і сприяв в отриманні фотографії.

Додаток

Перелік книг Івана Кузьмовича Рогатинця

Biblia polska wiązana iedna, Bibly ruskich trzy, iedna wiązana, a dwie niwwiązanych, Biblia ruska iedna, Biblia grecka z łacińskim iedna, Lexikon grecki z łacińskim, Nowy testament polski ieden, Testamentow nowych ruskich cztery, testamentów greckich z łacińskim trzy, Testamentów nowych greckich dwa, Herbarz polski ieden, Psalterzów ruskich dwa, Apokrisis ruska iedna, Catechizm ruski ieden, Grammatika grecka z ruskim iedna, Marcharita ruska iedna, Rozmowy ruskie świętego Jana iedne, Henady patriarchi konstantinopolskiego dwie, iedna wiązana, druga nie wiązana, Dzieje apostolskie ruskie dwoie, iedne w desczkach, Basili Wielki ruski ieden, Powieść dziei apostolskich ruska s. Łukasza, Nikon albo powieść ruska s. Jana Złoustego o świętych oiczech niewiązana iedna, Epistole familiaris Ciceronis dwoie, Aristotelis organum graecum, Bibliorum quatuor thomi graeco-latinorum, Powisc Maxima S. Gori, Throdori grammatica, Ursini grammatica, Gregory Nadzieiańskiego ruska xięga.

Volodymyr ALEKSANDROVYCH

THE ROHATYNTSI BROTHERS' LIBRARY

Regardless of the fact that the Rohatyntsi Brothers' library was dispersed soon after their death, in the early 17th century, some books have been preserved and are extant. Recent findings in Sanct-Petersburg and Kharkiv give grounds to hope that other books may be as well found somewhere, and the library may, to some extent, be restored. The newly discovered books and other materials concerning the Rohatyntsi Brothers' library add more information to what can be said about these outstanding representatives of the Ukrainian community in L'viv at the turn of 17th century, and, more generally, of the Ukrainian culture of Late Middle Ages.